

СПОГАДИ

Григорій ВЛАСЕНКО

●

У РІДНУ МОВУ ЗАКОХАНИЙ

Вища освіта... Хто з нас, повоєнних підлітків, не мріяв про неї? Більшість моїх однокласників вступили, хто в педагогічні вузи, хто у військові училища, хто в технікуми. Я ж ледве закінчив семирічку: коли мені було дванадцять років, померла матуся, а повернуло на п'ятнадцятий - пішов із життя батько. До того ж стояв голодний 1947 рік. У шістнадцять я одружився. Працював на рядових колгоспних роботах, очолював рільничу бригаду, а після служби в армії Носівський райвиконком послав мене навчатися до Чернігівської школи з підготовки керівних кадрів. Згодом школу перетворили на зооветтехнікум, агрономічне відділення якого я й закінчив. З червоним дипломом повернувся до рідного колгоспу імені Куйбишева і одразу ж вступив до Київської сільськогосподарської академії. 1961 року мене обрали головою колгоспу імені Карла Маркса. Порівняно з нашим колгоспом імені Куйбишева, який очолював умілий господарник М. Й. Балинець, що за сім років устиг перебудувати всі ветхі приміщення на капітальні, довірене мені господарство було дуже занедбанім. Тільки у колгоспному дворі в Ясній Зірці споруджено добротні корівник та комору, а решта - саманні хлівці і клуні, в яких стіни місцями попровалювалися, і з дірок виглядали голови корів та телят. Особливо тяжке становище було на Тертишниківському відділенні. Жодного приміщення для худоби, урожайність зернових 8-10 центнерів з гектара. Прибуток колгоспу за 1960 рік становив лише 178 тисяч карбованців. Треба було засукувати рукави і повністю віддатися колгоспному виробництву. Чотири роки поспіль надходили мені з сільгоспакадемії виклики на сесію, але за такого становища було не до навчання. Радувало єдине - зростання продуктивності землі і тваринництва, новозбудовані приміщення. За шість років мого головування урожайність зернових виросла до 25 центнерів з гектара, прибуток сягнув 540 тисяч карбованців. У чотири рази збільшилася оплата праці колгоспників. Засяяли віконцями дванадцять капітальних тваринницьких приміщень, відчинила двері нова колгоспна контора. Нарешті, з сільгоспакадемії я отримав листа з проханням повернути взяті в бібліотечі підручники. Закінчувався 1969 рік. Нашому старшому синуві Альоші виповнилося 19. Зібралися хлопці та дівчата, щоб відсвяткувати його день народження. Я проголосив тост за синове повноліття. Тост був віршований. Коли я закінчив його, Альоша попросив прочитати ще один поетичний твір, написаний мною після відвідин

Піскарівського цвинтаря в Ленінграді. Вірш цей мені вдався, і синові хотілося похвалитися батьком перед ровесниками. Вони гідно оцінили моє щире слово, нагородивши по закінченні читання щирими аплодисментами. Альоша ж підійшов до мене, потиснув руку і сказав: “У вас, тату, є талант до віршів, як казала Леся Україна, а тому обов’язково вступайте на факультет журналістики до Київського університету. Я збираюся складати вступні на юридичний факультет, отож будемо разом готуватися і позмагаємося, хто з нас швидше вступить; А вихідні дані у нас близькі - у вас диплом агронома з відзнакою, а у мене атестат електрика теж з відзнакою!” Ніхто й гадки не мав про те, що через півроку після цих іменин мій синок Альоша загине в залізничній катастрофі. Згадую про це, бо ніколи не перестане боліти серце, щеміти душа. Щодня після аварії кричала-голосила до знемоги моя дружина, Альошина мати, а я ночами, обливаючись сльїзми, штудіював підручники. Альошина життєва дорога закінчилась, а я мусив виконати його заповіт: стати студентом факультету журналістики. Протягом дня нічим, крім роботи, займатися не міг, бо на той час обіймав посаду головного агронома, а за сумісництвом був ще й секретарем парторганізації колгоспу. І ось вступні іспити 1971 року. Все склав на відмінно, а іноземну (німецьку) - на трійку. І причина тут одна: вивчав її дуже давно, ще у п’ятому-сьомому класах, а в технікумі німецької не було. Дивлюся в списки зарахованих - свого прізвища не бачу. Звертаюся до приймальної комісії. А там мені спокійно відповіли: “Не пройшов за конкурсом. Сім чоловік на одне місце! Можна було б зробити якусь скидку, але ж працюєте ви не за профілем навчання...” Хотів щось доводити, але подумав: навіщо це робити - все ж написано в автобіографії, у справі моїй вирізки з газет з публікаціями. Махнув рукою та й подався додому. Потому, правда, не раз шкодував. Адже хто там читав мою біографію, переглядав оті вирізки. Почував вину тільки перед пам’яттю Альоші. І знову зібрав усі підручники з німецької мови від п’ятого до десятого класу і вивчив напам’ять усі без винятку тексти, які виносилися на іспити. Здавалося, ніщо не встоїть переді мною. І раптом перед новим, 1972 роком в обласній газеті “Деснянська правда” читаю зарисовку під рубрикою “Наші видатні земляки” - про П. П. Плюща. Там знайшов, що мій односелець працює професором кафедри української мови в Київському державному університеті. Зрадів. Тепер, коли стануться якісь непорозуміння, звернуся за порадою до нього. Ця думка окрилила мене, додала снаги. Ще завзятіше готувався до вступних іспитів, хотів досягти мети. Не витримав, і одразу ж по приїзді до Києва перед вступними екзаменами вирішив навідатися до Павла Павловича.

В університеті його не було. Але мені сказали, що живе він поруч, по вулиці Толстого, 13. Було боязко. Все ж Павло Павлович - доктор філологічних наук, широко знаний. А хто я? Тільки й того, що народилися в одному селі. Павло Павлович у Володьковій Дівиці 1896 року, а я - в Червоних Партизанах - 1931-го. (До 1927 року село Червоні Партизани називалося Володьковою Дівицею).

Піднявся східцями на четвертий поверх, стою перед дверима квартири № 8, вагаюся - йти чи не йти? А що б там не було! Все ж таки повинен я виконати синів заповіт! Натискаю на кнопку дзвоника. Двері відчинила висока струнка жінка, як виявилось згодом, дружина Павла Павловича - Галина Михайлівна. Посеред кімнати у сірому костюмі, в окулярах стояв середнього зросту, ледь зігнутий роками Павло Павлович. Я упізнав його одразу, адже дуже схожий був на фото в газеті. Він подав мені руку, познайомилися, запросив сісти. У кімнаті біля стін височезні стелажі ломилися від книг. Я розповів Павлові Павловичу про себе, прочитав нариси “Дві берізки”, “Тепло її серця” і вірша

“Мета життя”.

Павла Павлович уважно вислухав мене і промовив:

- І нариси, і вірші дуже сердечні, беруть за душу. Не кожен журналіст так напише. А навчатися вам треба, щоб розширити кругозір, поглибити знання рідної мови. Складайте іспити. Як трапляться найперші, хай навіть дрібні, непорозуміння, шукайте мене...

Поки ми розмовляли, Галина Михайлівна готувала чай, запросила нас до іншої кімнати. Сидячи за столом, Павло Павлович розповідав про своє життя:

- Дитинство моє не було всіяне трояндами. Батько народився у бідній селянській сім'ї. Землі у діда було обмаль, і батько мусив іти на заробітки, а коли одружився (мені ішов третій рік) виїхав до Кам'янського, яке тепер називається Дніпродзержинськом, працював там робітником на металургійному заводі...

Я зауважив, що і мій батько в 1904-1910 роках трудився на цьому ж заводі і висловив припущення, що вони могли зустрічатися там, як земляки-односельці.

- Все могло бути, - продовжував Павло Павлович. - Але тепер нам про це ніхто не розповість. У Кам'янському минуло моє дитинство, тут закінчив двокласну заводську школу. Любов до літератури у мене була ще з дитинства. Коли 1910 року помер ЛевТолстой, я написав вірша, присвяченого його пам'яті. Не знаю чому, але тягло мене в рідні краї. 1912 року я опинився у місті Ніжині, де спершу навчався у нижчому технічному училищі, а потім - у комерційному. Оскільки мав лише п'ятірки, від платні за навчання мене звільнили. Закінчив комерційне училище 1918 року зі срібною медаллю. Веі предмети склав на відмінно, тільки французьку - на чотири. У цей час написав драму, яка ставилася на сцені Ніжинського театру.

Життєва проза перемогла ліричні потяги душі. Закінчивши училище, працював рахівником. Та знову дала про себе знати лірика, потягло до слова. І 1919 року вступаю до Ніжинського педінституту. Коли навчався на останньому курсі, від сипного тифу померли тато й мама, довелося залишити інститут. Поховавши в Кам'янському рідних, став єдиним годувальником у родині. Отож мусив забрати меншеньких братів та сестер і приїхати до Володькової Дівичі. Йшов 1921 рік.

Життя не давало поблажок, довелося негайно влаштуватися на залізницю. А потім, від 1922 до 1924 року, був керуючим дитячого будинку, що містився у палаці княгині Долгорукової, розташованому на околиці села у мальовничому місці над ставом. Було там близько ста гектарів лісу...

- Це його зараз називають в Червоних Партизанах панським гаєм, - перервав я розмову.

- Мабуть, що так, - висловив здогад Павло Павлович. - А потім протягом кількох років я працював завідувачем Володькодівичької семирічки. Переді мною цю посаду обіймала Неоніла Іванівна Петровська. Навчання відбувалося у приміщенні двоповерхової колишньої земської школи. Тут же Неоніла Іванівна проживала у трикімнатній квартирі. Одну з кімнат вона люб'язно запропонувала мені - своєму колезі. Була Петровська винятково розумною і доброю людиною.

- А не згадувала часом Неоніла Іванівна свого учня Миколу Григоровича Кропив'янського, героя першої світової та громадянської воєн? - перебив я.

- Згадувала, - відповів Павло Павлович. - Хвалила його, казала, що був Микола Григорович одним з кращих учнів. Розповідала і про те, як у 1918 році Кропив'янський одружився з учителькою, її молодшою колегою Антоніною Петрівною Полуботько. Ще й вечоринку у школі відбували, а потім Антоніна Петрівна виїхала разом з чоловіком.

Робота у школі рідного села назавжди в пам'яті моїй. Ми ж не просто учителювали. Створили драматичний гурток, активними учасниками якого були чоловік моєї тітки Горпини Олександр Нечипорович Сірик, Гаврило Минович Максименко, Василь Харченко. А мій двоюрідний брат Іван Назарович Кобзар разом з учителем Каменецьким організував сільський хор. Іван Назарович був чудовим гармоністом. У сільському клубі ставили "Безталанну", "Сватання на Гончарівці" та інші п'єси.

1927 року я повернувся до Дніпродзержинська, вчителював на робітфаци. Того ж року поєднав свою долю з Галиною Михайлівною. Це було на початку. А в кінці у нас народилася донька Мирослава. Тоді ж вступив на заочне відділення факультету мови та літератури Дніпропетровського інституту соціального виховання, який закінчив 1931 року... - Павло Павлович зітхнув, подивився на мене задумливими очима і усміхнувся:

- Мені пощастило. Зустрів на своєму шляху видатного вченого і письменника Агатангела Кримського. Яка це людина! Друг Івана Франка, Лесі Українки, багатьох інших діячів науки та літератури. Зажив Агатангел Юхимович світової слави як вчений-сходознавець. У той час він був видатним фахівцем українського мовознавства і фольклористики. Писав чудові поезії, багато перекладав. Взагалі - не людина, а енциклопедія, діяч світового масштабу. Під його керівництвом я й навчався в аспірантурі. Важко передати, скільки дав він мені, як майбутньому науковцю!..

А по закінченні аспірантури мене призначили інспектором-методистом управління вищої освіти Наркомату освіти УРСР. Ця робота вимагала частих поїздок по Україні, і я, попрацювавши там деякий час, вирішував перейти на викладацьку роботу до університету в Києві, адже наукова діяльність полонила мене. І ось близько сорока років я тут, на Дніпрових схилах...

Я дізнався, що Павло Павлович написав безліч праць, серед яких посібники для вчителів середніх шкіл та інститутів з української мови, він - автор підручника "Історія української мови". Це найгрунтовніша його праця, і він подарував її мені, як майбутньому журналісту. Перед тим, як вручити, написав автограф. На прощання ж промовив:

- Нехай це буде Вам, мій дорогий земляче, на добру згадку про наше знайомство...

Радості моїй не було меж. І, мабуть, на цьому піднесенні я знову всі екзамени склав на відмінно. Щоправда, крім німецької. Але цього разу я отримав четвірку, і мене прийняли до університету.

Потім, щоразу приїжджаючи на сесію, я відвідував Павла Павловича і Галину Михайлівну. Були ширі розмови. Плющ цікавився справами у колгоспі та підкреслював, що і йому нудьгувати не доводиться. Окрім університетських буднів, багато часу займають поїздки селами України, де він збирає діалектологічний матеріал, за кордон - зокрема до Чехословаччини,

Польщі, Болгарії, Югославії, де виступає на симпозіумах та з'їздах славістів.

Сесії мої проходили цікаво. Готувався, складав екзамени, спілкувався з людьми. А їх було багато, молодих, веселих, говірких. Нерідко до нашої кімнати приходили викладачі іноземних мов, і я взявся вивчати англійську, а потім французьку і навіть латинську мови. Ці люди приїздили потім до мене додому, де були всі умови для плідного навчання. Особливо часто навідувався Іван Давидович Бойко, мій знайомий ще з Ніжинського педагогічного інституту. Він теж родом з мого села, а от по-справжньому подружили в університеті. Іван Давидович працював на кафедрі історії викладачем. Написав багато праць. Шкода, невблаганна смерть рано забрала його з життя... Одне слово, завдяки Плющеві розвинувся і мій інтерес до мов. А ще мене глибоко вражала безкорисливість Павла Павловича та Галини Михайлівни. Якось я приніс із собою коробочку цукерок. Галина Михайлівна зробила мені зауваження: "Щоб це було востаннє. Ви - наш гість. І пригостити Вас - наш обов'язок. Тим паче, що живемо ми у відносному достатку". Павло Павлович продовжив цю думку: "Якщо Ви, Григорію Зіновійовичу, хочете чимось прислужитися нам, то, будь ласка, наведіть довідку у Носівському райвно про долю вчителів Зінаїди Гаранської, Миколи Прищепи, Олексія Заголія та Добрянського, які працювали зі мною у Володзькій Дівичі 1924 - 1927 років..."

Повернувшись додому, я одразу ж кинувся виконувати його прохання. На жаль, знайшов відомості тільки про Заголія. Виявилось, що його доньки Ніна та Галина працюють у школах № 7 та № 5 м. Носівки. Я поїхав у сьому школу і зустрівся там з Ніною Олексіївною. З теплої, щирої розмови дізнався, як склалася доля її батька, якого репресували 1937 року: як забрали Олексія Заголія, то не отримали жодної вісточки по цей день. Ніна Олексіївна написала листа Павлу Павловичу, як його забрали, як чекали повернення, але жодної звісточки не отримали.

У 1974 році Павло Павлович тяжко захворів і тривалий час перебував на лікуванні у Москві. Коли ж ставало трохи легше, жив під наглядом лікарів у столиці тодішньої країни біля єдиної доньки Мирослави, що теж стала славістом.

Незважаючи на відстань, наші зв'язки з ним не переривалися. Я писав листи, а відповідала мені дружина Павла Павловича. Вона переживала за здоров'я чоловіка і, виконуючи вказівки медиків, не дозволяла йому писати. Галина Михайлівна повідомляла, що Павло Павлович з нетерпінням чекає кожної вісточки з рідної землі, радіє кожному листові.

Їхні відповіді я бережу й досі, як дорогі реліквії. З болем згадую свій приїзд на літню сесію 1975 року. Увійшовши до помешкання Плющів, з виразу обличчя Галини Михайлівни я зрозумів, що сталося непоправне. Павло Павлович помер 4 березня, і поховали його на Байковому цвинтарі.

Ми сиділи й мовчали, важко було вгамувати сердечний біль. Через деякий час Галина Михайлівна принесла мені товсту теку, у якій зберігалось привітання Павла Павловича з його 70 та 75-річчям. Сотні теплих слів надійшли на адресу ювіляра з вітчизняних інститутів та університетів, а також тиснені золотом віншування з Празького, Варшавського, Софійського, Братиславського та Белградського університетів. Всі писали про великі заслуги Павла Павловича перед слов'янськими народами, що було визнанням європейського значення праці нашого земляка.

А потім Галина Михайлівна відкрила шухляду і витягла звідти блокнот з віршами Павла Павловича. Він писав не для друку, а для душі. Творення поезії було для нього хвилинами одкровення і перервами від важкої, виснажливої праці вченого-мовознавця. Я попросив Галину Михайлівну дати дозвіл переписати на згадку про дорогу людину кілька віршів. Вона пішла назустріч.

І ось не так давно, готуючи статтю для районної газети, присвячену сторіччю від дня народження Павла Павловича, я знайшов ці вірші. Відвідав краєзнавчий музей у рідному селі. Подарував для експозиції поетичні твори земляка. Це дуже порадувало подвижника краєзнавчої справи, двоюрідного брата вченого Миколу Олександровича Сірика, який розмістив частину матеріалів у куточку, де зібрані документи про наших славних земляків. Поруч стоять там портрети Павла Павловича Плюща та Івана Давидовича Бойка, розповідається про їхнє життя і творчість. Поруч вони ішли в житті, поруч - у музеї. Я розшукав також гарну фотографію Павла Павловича, зв'язався з Мирославою Павлівною, яка через мого сина Василя, що теж живе у Москві, передала мені цікаві матеріали. А до того ж - кольорові знімки маминих вишивок, свої спогади.

Вона ж повідомила, що 12 листопада 1996 року у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка відбудуться наукові читання з нагоди сторіччя П. П. Плюща. Звичайно ж, я не міг туди не поїхати.

...О 14-ій годині дня актовий зал гуманітарного корпусу заповнили викладачі та студенти. На сцені - великий портрет Павла Павловича. Все у квітах. А потім були численні виступи. Особливо запам'ятався мені професор Кучеренко, що продовжив справу Плюща на посаді завідувача кафедри українського мовознавства. Двадцять років очолював він її, розвиваючи і примножуючи добрі традиції, закладені Павлом Павловичем. Професор говорив про те, що Плющ був не тільки зразком працелюбності, пунктуальності, моральної чистоти, а й втілював у собі норми зовнішньої краси, був охайним, скромно, але вишукано одягнутим. Він залишився в пам'яті еталоном вченого і педагога. Професор Білодід підкреслив, що найкращим пам'ятником Плющеві стали його підручники, за якими вже понад 50 років вивчають історію української мови.

Згадувалися нам під час розмови і чисто людські риси видатного вченого, який тонко розумів український гумор і був наділений природним даром жартувати по-українськи. І мені пригадався епізод, який колись розповідав Павло Павлович.

Під час громадянської війни він був мобілізований до петлюрівської армії. Йому видали гвинтівку. Але ніхто не подумав про те, що без окулярів молодик не міг побачити навіть мушки на гвинтівочному дулі. Що ж, довелося самому вирішувати свою долю. Узяв ту рушницю та й закинув за тин у бур'яни. Не вийшов з нього вояка на цьому фронті. Зате все життя воював за українське слово, за безсмертя українського духу.

Мої роздуми перервав виступ Мирослави Павлівни. Закарбувалися в пам'яті її слова:

- Батько безмежно любив Україну, свій народ. І, безперечно, рідну мову. Тато і мама розмовляли між собою тільки по-українськи, де б вони не були. І як гірко ставало на серці, коли, чуючи їх, на вулицях Києва тата й маму називали туристами із Канади. Часто після роботи вони разом співали.

Дивовижно поєднувалися високий голос мами і низький тата. Світло, як правило, в таких випадках вмикали, і вечірні, а то й нічні сутінки довго тремтіли від звуків мелодійних українських пісень. А пісні породжували в батьковому серці доброту, чуйність. Якщо він знав, що студентові загрожує втрата стипендії, ніколи не ставив йому двійку. Хоч вдома і картав себе за це. Бідкався також, що студенти наші бідні, безкультурні. Студенти, треба признатися, боялися його на екзаменах. Не так його, як його запитань: які книги читаєте? В яких музеях були? Що бачили в театрі? Яка історична пам'ятка найбільше подобається в Києві? Отож перед іспитами студенти завжди бігали по музеях, театрах, бібліотеках, читали, думали. І страх перетворювався на любов та повагу. Це виявлялося в тому, що вони обов'язково приходили до нас колядувати та щедрувати. І це в той час, коли народні звичаї та обряди переслідувалися, коли їх такі люди, як мама і тато, на думку можновладців, краще б цуралися. А мама завжди пекла на різдво пироги, тушкувала сало, м'ясо, купувала сметану. І коли студенти казали: "Дай, бабо, пирога, дай, діду, п'ятака!" - мама подавала все, що було на кухні, а батько обов'язково дарував гроші і пляшку горілки. Наш дім завжди був відкритий для добрих людей, кожному знаходилося місце за столом, кожному раділи. Але звичайно за святковим столом батько сидів рідко - весь час схилявся над письмом, працював. Був енциклопедично освіченою людиною. Знав не тільки мови та мистецтво, а й фізику, математику. А його гумору забути ніхто не міг. На поминках спочатку плакали, втирали сльози, зітхали, а вже наприкінці і усміхалися, згадуючи, як з того чи іншого приводу батько жартував. На віях бриніли сльози, а люди усміхалися...

Закінчилися читання, але не хотілося виходити із зали. Та все ж піднялися на третій поверх, де містилася кафедра української мови. Там на столах були розкладені численні фотографії, вишиванки, зроблені дбайливими і люблячими руками Галини Михайлівни. І знову спогади, спогади. Пом'янули Павла Павловича по-християнськи - як вченого і як людину.

11 грудня 1996 року вийшов номер "Носівських вістей", де була вміщена сторінка про Павла Павловича, підготовлена мною. Вона була гарно оформлена, і хочеться щиро подякувати редакторові газети Олексію Нестеренку за це. Примірники газети були передані до Києва і до Москви, особисто Мирославі Павлівні. І їй я дякую за книжечку віршів Павла Павловича Плюща, яку вона подарувала мені. Я передав її до Червоно-партизанського краєзнавчого музею. Нехай наші земляки-односельці дивляться на його портрет і читають його поезії, в яких вирують його думки і почуття, виграють барвами мрії і сподівання.

09. 1996 р. - 5.01.1997 р.

с. Ясна Зірка,

Носівський район.